

BOUWHISTORISCH RAPPORT

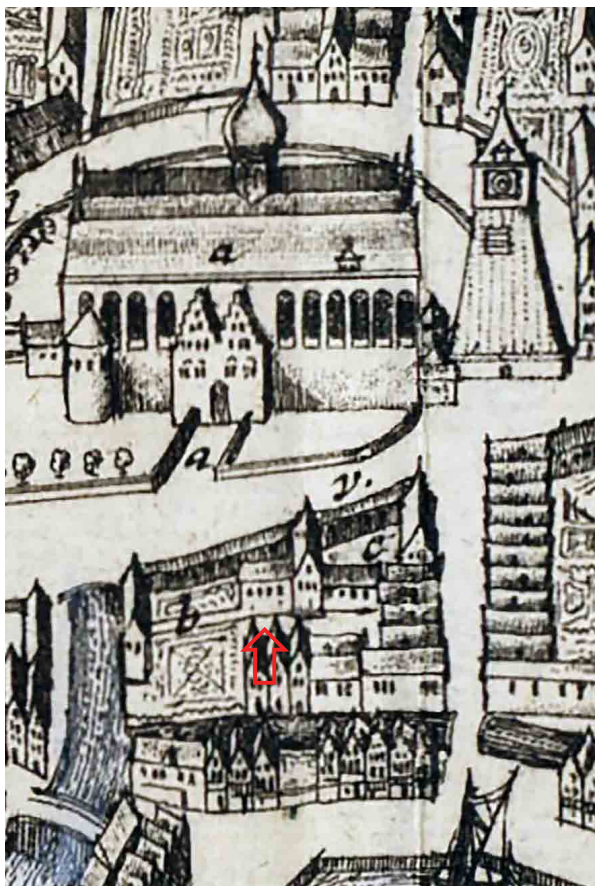
NUTSZAAL, WESTERSTRAAT 127 (PATERSHOF 4), ENKHUIZEN

door Gerrit Vermeer

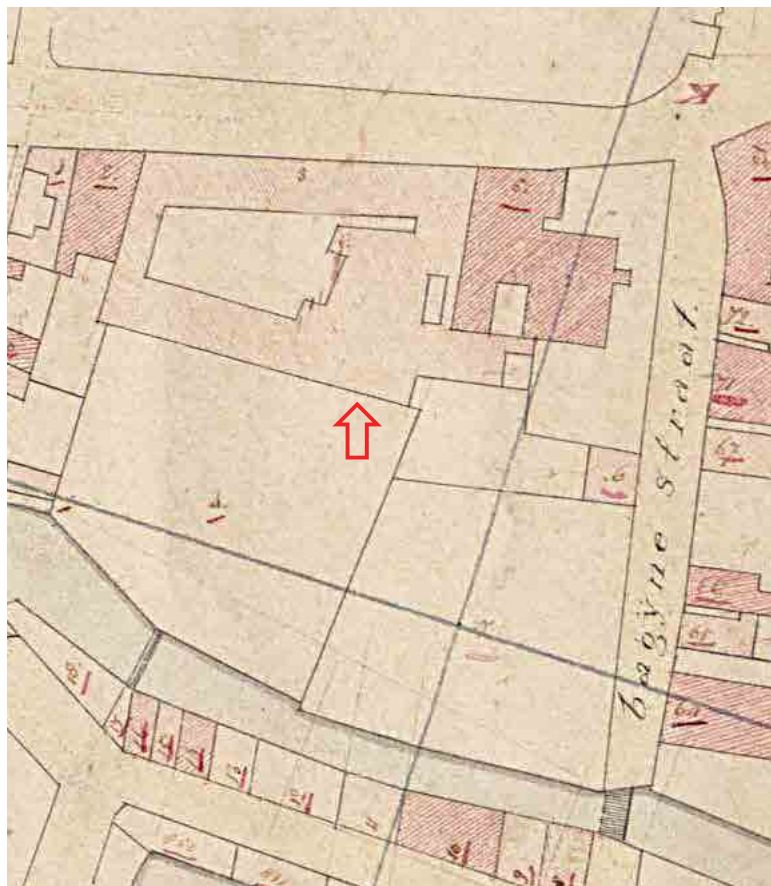
namens de Vereniging Oud Enkhuizen
in opdracht van de gemeente Enkhuizen.

augustus 2015

Afbeelding 1. Detail van de kaart van Enkhuizen door Janssonius uit 1657. De letter 'b' duidt de Admiraliteit aan, de letter 'c' de Munt en de letter 'v' de Westerstraat. De rode pijl wijst de positie aan van de latere Nutszaal aan.

Afbeelding 2. Het terrein van het vroegere Zuiderklooster op de minuutkaart uit 1832. De vroegere Munt is donkerrood gearceerd. Het vroegere Zeekantoor heeft een lichtere arcering. De rode pijl wijst de positie van de latere Nutszaal aan.

Identificatie:

Voormalige Nutszaal
Westerstraat 127 (Patershof 4), 1601 AE Enkhuizen
Rijksmonument 15152

Typering:

Achter het geheel nieuw gebouwde pand van de vroegere Nutsspaarbank aan de Westerstraat staat een rechthoekige zaal met een ruim, vierkant podium met rondom een classicistische wandafwerking. De oorspronkelijk vrijstaande achtergevel aan de Patershof vertoont eveneens klassieke decoraties.

Stedenbouwkundige situatie

Zuiderklooster en Patershof

De zaal van het Nutsgebouw staat op het vroegere kloosterterrein van de zusters Ursulinen. Dit klooster stond ook wel bekend als het Zuiderklooster. Volgens de kroniek van Gerard Brandt uit 1666 kwam het in 1420 tot stand op het terrein tussen Westerstraat en Dijk en kreeg de gemeenschap het jaar daarop het eerste altaar. Hij sloot niet uit dat de gemeenschap al bestond in 1385.¹ Een van de eerste biechtvaders, pater Herman, stond bekend om zijn vaardigheid in het oplossen van geschillen. De nog steeds bestaande naam Patershof heeft betrekking op de behuizing van de biechtvader. Deze verrees in 1457 bij het klooster en strekte zich volgens Brandt uit van de huidige Begijnestraat tot aan de toenmalige stadsveste aan de zuidzijde (de huidige Dijk) en liep westelijk tot voorbij het klooster aan de Westerstraat. Brandt meldt dat het complex was omringd door een sloot of gracht. Na 1572 diende het als woning voor de Deken van West-Friesland, die vaak in Hoorn, maar ook geregeld in Enkhuizen en andere plaatsen verblijf hield.² In 1572 logeerde ook Willem van Oranje hier enkele dagen en in 1685 had ergens in dit complex ook stadhouder Willem III zijn verblijf.

¹ Gerard Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuizen*, Enkhuizen 1666, 16.

² Brandt 1666, 26.

Afbeelding 3. De Hoogere Burgerschool vanaf de Westerstraat, gezien in westelijke richting. Foto uit 1899. Collectie Oud-Enkhuizen.

Afbeelding 4. De Westerstraat gezien naar het zuidoosten met rechts het linker gedeelte van de Nutsspaarbank en links daarvan de vroegere Munt (Westerstraat 125). Situatie voor 1910. Collectie Oud-Enkhuizen.

Afbeelding 5. De Munt (links) en de oude Nutsspaarbank (rechts) tijdens de sloop in 1958. Collectie Oud-Enkhuizen.

Afbeelding 6. Opmetingstekening uit 1943 gemaakt in opdracht van de Duitse bezetter.

College van de Admiraliteit

Na de overgang van Enkhuizen naar het kamp van Willem van Oranje in 1572 kwamen de goederen van alle katholieke instellingen in bezit van de stad Enkhuizen. Aanvankelijk huisde de Admiraliteit van West-Friesland uitsluitend in Hoorn, maar in 1592, toen de Spanjaarden aan de overkant van de Zuiderzee Steenwijk belegerden, verplaatste Franciscus Maelson deze naar Enkhuizen om 'op alle voorvallende saeken te beter acht te nemen'.³ Sindsdien verhuisde het College van de Admiraliteit om de drie maanden van Hoorn naar Enkhuizen en omgekeerd. Zo kregen de vroegere kloostergebouwen een nieuwe bestemming als College van de Admiraliteit. In het oostelijke gedeelte van het kloosterterrein vestigde zich in 1601 de West-Friese Munt, die per toerbeurt hier, in Hoorn en in Medemblik huisde. Op het huidige Westerstraat 125 verrees voor de munt in 1611 een nieuw pand met een rijk versierde gevel.⁴

De zeventiende-eeuwse stadsplattegronden in reliëf van Enkhuizen uit de zeventiende eeuw geven van het vroegere kloosterterrein een beeld. Het complex werd begrensd door de Begijnestraat aan de oostzijde, de sloot aan de binnenkant van de Dijk aan de zuidzijde. Aan de westzijde liep een later gedempte gracht die net ten oosten van de huidige Pekelsteiger ter hoogte van het huidige Westerstraat 131, uitkwam op de Westerstraat. Langs de zuidzijde van de Westerstraat stond een lage strook bebouwing met de kap evenwijdig aan de straat, afgewisseld door een drietal hogere panden met hun geveltop aan de straat. Een daarvan stond op de hoek van de Begijnestraat, een net ten westen daarvan, verrees in 1611 zoals eerder vermeld de vroegere Munt). Op het westelijke gedeelte van het terrein stond aan de Westerstraat, naast het uiteinde van een gracht, eveneens een hoger pand, zoals te zien is op de kaart van Janssonius uit 1657 (afb. 1). Het oostelijke gedeelte van het complex met de twee hogere panden staat aangegeven met een c als 'Munterije van Westvriesland' en het westelijke deel met een b als 'Admiraliteyts College'. Ten zuiden van de Munt staat een groepje panden. De strook lage bebouwing met de kap evenwijdig aan de straat, bestaande uit een begane grond en een zolder, onderging ongetwijfeld talloze verbouwingen, maar bleef er staan tot aan de twintigste eeuw. Op de minuutkaart uit 1832 maakte de lage bebouwing aan de Westerstraat deel uit van een vierhoekig bouwblok om een binnenplaats (afb. 2).

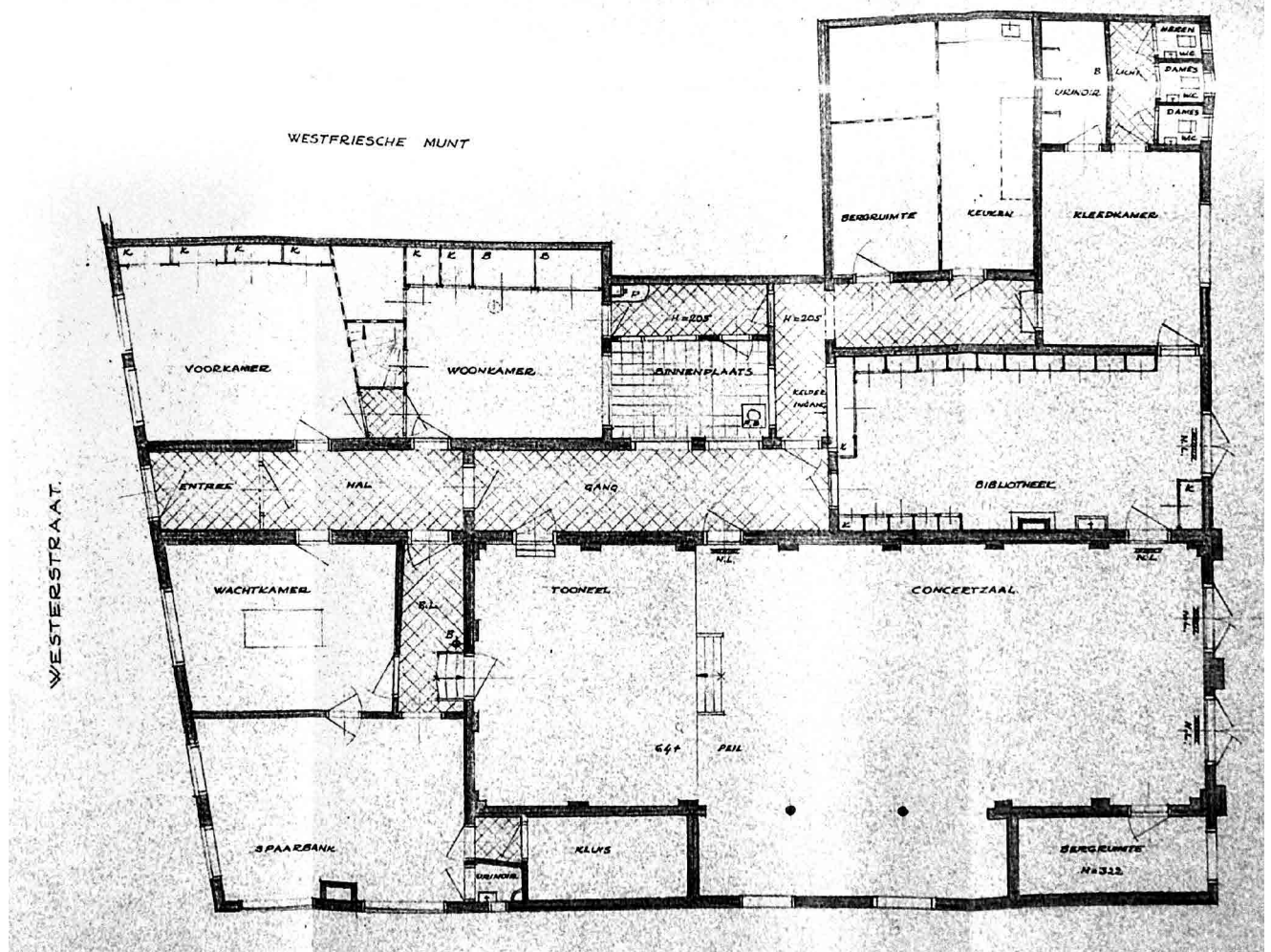
De gebouwen van de Admiraliteit stonden in Enkhuizen bekend als het Zeekantoor. Het kanon van de Duinkerker kapers uit 1555, dat in 1622 na een ontploffing tijdens een zeegevecht op een dek van een Enkhuizer schip was terechtgekomen, stond oorspronkelijk op de binnenplaats. In 1875 werd het kanon, bijgenaamd het Rode Paard, verplaatst naar de huidige plek voor het stadhuis, omdat de binnenplaats na de verbouwing die toen plaats vond, niet langer publiek toegankelijk was.⁵

In 1795 werden de admiraliteitscolleges opgeheven en vervangen door een Comité tot de zaken der Marine. Hierdoor kwam het Zeekantoor leeg te staan. De gebouwen huisvestten daarna allerlei stedelijke functies. Zo vestigde zich hier in 1830 een 'Latijnsche School', waartoe de gemeente een deel van de gebouwen liet opknappen. De conciërge had hier een woning en een loodgieterswerkplaats. In 1849 huurde Dirk Rudolph Erdbrink er een lokaal voor het houden van een

³ Brandt 1666, 193-194.

⁴ Rijksmonument nr. 15151.

⁵ Verslag gemeenteraad, *Enkhuizer Courant* (EC), 6 juni 1875.

Afbeelding 7. Plattegrond van de toestand in 1947. De bibliotheek grensde toen aan de concertzaal. In 1925 was daar nog de koffiekamer. Het gedeelte met de kleedkamer en de toiletten was een toevoeging uit 1925. Aan de Westerstraat was onderin de plattegrond de eigenlijke bank met wachtkamer en spaarbank. Boven de gang (op de plattegrond) bevond zich het huis van de conciërge.

Afbeelding 8. De gevel aan de Patershof van de Nutszaal. Foto G.TH. Delemarre, september 1962. Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

Afbeelding 9. De concertzaal van het Nut in de richting van het podium. Foto G. TH. Delemarre, september 1962. Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

'Fransche school'.⁶ In 1855 vestigde zich er een gymnasium, dat in 1870 plaats maakte voor een Hoogere Burgerschool. Hiervoor richtte de gemeente in de lokalen die dienden voor het uitdelen van soep in de winter door het Algemeen Armbestuur in tot lokalen voor het onderwijs. Van de school bestaan nog foto's. In 1898 liet de staf en een groep leerlingen zich fotograferen voor de school vanuit het oosten vanaf de Westerstraat (zie afb. 3).⁷ Wellicht om de vele reparaties en wijzigingen te verbergen, gingen de bakstenen muren schuil achter een witte pleisterlaag. De gebouwen waren oud en toen nieuwbouw vanuit het Rijk subsidiabel werd, kwamen er plannen voor nieuwbouw. In mei 1900 werden de oude gebouwen, die mogelijk nog deel hadden uitgemaakt van het klooster, gesloopt.⁸ Verder naar achteren, ruimte latend aan een schoolplein met een ijzeren hek op de rooilijn, verrees het huidige schoolgebouw op nummer 129, naar ontwerp van de gemeentearchitect U.J. van der Meulen. Net voor het begin van het nieuwe schooljaar in 1901 kwam het gereed.⁹ Bij de sloop waren sommigen zich wel bewust van het historische karakter van de gebouwen die er voor hadden moesten wijken. *De Enkhuizer Courant* besteedde daarom uitgebreid aandacht aan hun geschiedenis, maar verwachtte toch dat de omgeving door de nieuwbouw toch 'een geheel nieuw en waardiger aanzien' zou krijgen.¹⁰ Een enorme eik, die in 1795 was geplant ter nagedachtenis aan de succesvolle machtsgreep van de patriotten dat jaar, moest eveneens het veld ruimen. Het hout bracht nog 15 gulden op. Van de lage bebouwing aan de Westerstraat bleef destijds nog een klein gedeelte staan aan de oostzijde, grenzend aan de vroegere Munt. Dit deel was in gebruik bij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en ontquam daardoor aan de sloop (afb. 4).

Geschiedenis van het Nutsgebouw

In 1784 richtten een groepje burgers, onder wie de doopsgezinde leraar en predikant Jan Nieuwenhuyzen uit Monnickendam en zijn zoon Martinus, de Maatschappij van Konsten en Wetenschappen, tot Nut van 't Algemeen op. Deze stelde zich ten doel het individu te ontwikkelen door scholing en cultuur. Of in de eigen woorden: 'tot verbetering van de verstandelijke, zedelijke en maatschappelijke toestand van het volk bepaaldelijk door invloed te oefenen op de opvoeding en het onderwijs, de veredeling van volksbegrippen en de verheffing zowel van arbeidsvermogen als van de levensstandaard'.¹¹ Op 22 oktober 1798 kreeg ook Enkhuizen een departement van 'het Nut'. Het behoorde tot de eerste 28 die nog voor het einde van de achttiende eeuw tot stand kwamen. Op het hoogtepunt bestonden er 303 van dergelijke vestigingen. Tot de oprichters in Enkhuizen behoorde Samuel Snouck, die voor 1795 tot de leidende macht in de stad had behoord, maar nadien geen bestuurlijke of ambtelijke functie meer vervulde.¹² Hij verliet het Nut al weer in oktober 1799, vermoedelijk gedwongen, omdat hij de inval van de Engelsen had gesteund. In principe moesten zowel Orangisten als Patriotten

⁶ Suus Messchaert-Heering, *Van Koopmansstraat tot Nieuwmarktspijp: Geschiedenis van de 'Dorne Croone', 't Soute Eylandt' en andere huizen in de Oude Westerstraat te Enkhuizen*, Enkhuizen 2001, 143-144.

⁷ Foto afkomstig uit het *Gedenkboek HBS 1870-1946*.

⁸ 'Het "Zeekantoor"', EC, 30 mei 1900.

⁹ EC, 5 september 1901.

¹⁰ EC, 30 mei 1900.

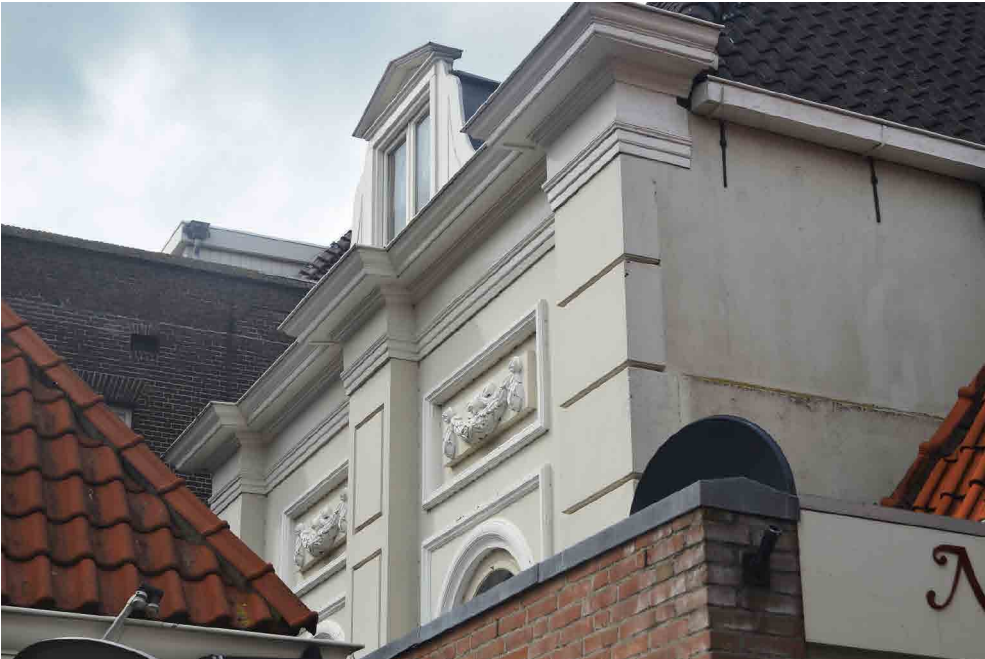
¹¹ Westfries archief (WA), archief 1757, Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, departement Enkhuizen, nr.

¹² J. Hovers Greve, *Het Nut nu: na 150 jaar Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, 1935, 5.

¹³ D.B., 'Het Enkhuizer Nutsdepartement 1798-1934', EC, 13 oktober 1934.

Afbeelding 10. Het gevelreliëf op de Nutsspaarbank uit 1958 (Westerstraat 127). Foto auteur.

Afbeelding 11. Door de aanbouw van een koffiekamer in 1976 valt de gevel van de Nutszaal nauwelijks meer te zien. Foto auteur.

Afbeelding 12. De westelijke zijgevel van de Nutszaal met de ronde lichten boven de lagere aanbouw. Foto auteur.

Afbeelding 13. Het interieur van de Nutsaal met de oostelijke zijgevel. Foto auteur.

en burgers van alle denkbare kerkelijke gezindten, met een voorbehoud voor joden, lid kunnen worden en daarom was het binnen het Nut verboden van politieke partijdigheid blijk te geven. Al gauw telde het gezelschap 21 leden, die de jaarlijkse bijdrage vaststelden, een commissie benoemden voor het schrijven van het op 10 februari 1800 vastgestelde reglement, een bode aanstelden, een maandelijks vergaderschema regelde, de vervaardiging van een departements-cachet ter hand nam, de nodige donaties verwierf, een lijst van mogelijke sprekers aanlegde en op zoek ging naar een geschikt vergaderlokaal. Aanvankelijk vergaderde het Nut in een lokaal van het Aalmoezeniers- en Nieuwe Armeweeshuis, dat gratis ter beschikking werd gesteld. Dit lokaal, Bethlehem genaamd, bevond zich aan het Vrijdom op het terrein van het vroegere Augustijnerklooster, ten zuiden van de Zuiderkerk.

Door het groeiende aantal leden moest het bestuur al gauw omzien naar een ruimer lokaal. In aanmerking kwam het grotendeels leegstaande 'zeecomptoir'. Het Nut nam in 1801 contact op met de agent van de Marine die over de gebouwen ging. Vrijwel meteen kreeg het toestemming een deel ervan te betrekken. In 1820 stootte de Marine de gebouwen af en gingen deze over aan de gemeente, maar behalve een kleine jaarlijks te betalen recognitie, bleef het gebruik voor het Nut, alsmede voor OEconomia Enchusana en de Afdeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap kosteloos. Als een van de genoemde instellingen de zaal niet nodig had, mocht de gemeente de lokalen zelf gebruiken. Daar stond tegenover dat de gemeente al het onderhoud moest betalen. Het contract werd opgesteld met instemming van koning Willem I.¹³ Zelfs de meubels die van oudsher in de vertrekken stonden, kon het Nut kosteloos overnemen: een tafel met een groen kleed, acht 'Ruschlederen' stoelen, drie paar groene 'glasgordijnen', een staand haardijzer (gescheurd), een vuurhek, een tang, een koperen doofpot en een groen kastje.¹⁴

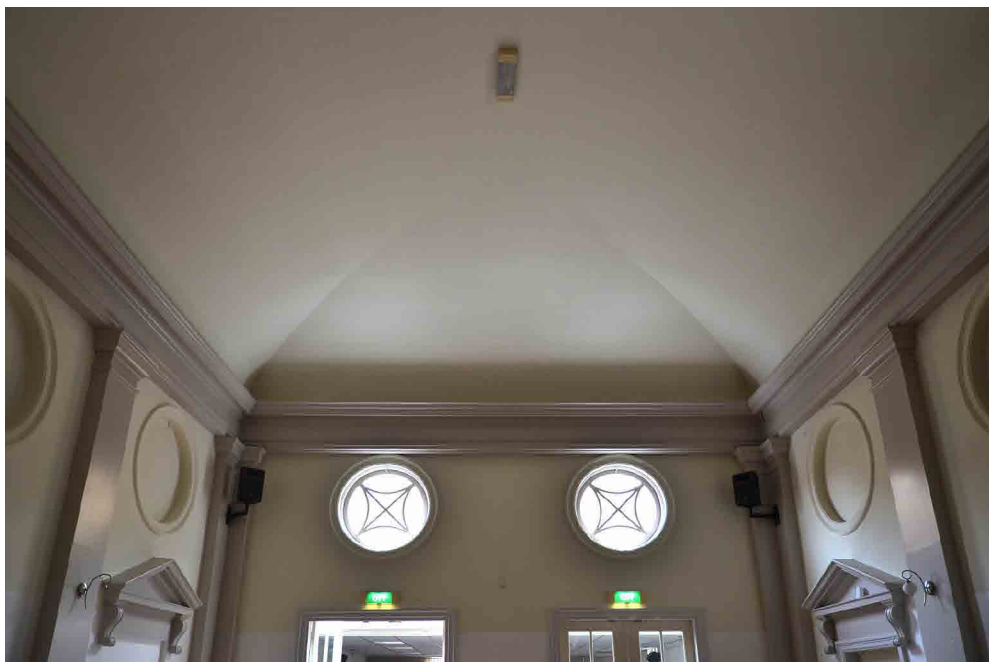
Naast de zaal en bibliotheek voor de lezingen, onderricht en culturele evenementen, stichtte het Nut in Enkhuizen in 1802 een Volksbibliotheek, in 1818 een Volksspaarbank en in 1823 een Zondags-herhalingschool, en op de duur bood het plaats aan nog tal van andere cursussen. Ook in andere departementen vormden scholen, bibliotheken en spaarbanken doorgaans de kern.¹⁵ Op de minuutkaart uit 1832 valt in het oostelijke deel van het Zeekantoor staat op de binnenplaats een groter pandweergegeven, waarin zich de zaal van het Nut bevond (afb. 2).

In januari 1845 stelde het Departement een commissie in om te onderzoeken of de 'gewone wintervergaderingen met Dames' op de derde maandag van de maand niet konden plaatsvinden in het gebouw van de gezamenlijke muziekvereni-

¹³ Verslag van de gemeenteraad, EC, 15 april 1874.

¹⁴ 'Nut en Zeekantoor', EC, 6 mei 1874.

¹⁵ Volgens de Wetten van het departement Enkhuizen uit 1845 bestond het departement uit een 'Volks-leesbibliotheek, een Zondag-school en Spaarbank'. WA, 0219, Bibliotheek, nr. 123D273, J. over de Linden, *Wetten voor het Departement Enkhuizen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, opgericht den 22sten October 1798*, Enkhuizen: 1845.

Afbeelding 14. De Nutsaal inwendig gezien in de richting van de ingang (zuidzijde). Foto auteur.

Afbeelding 15. De westelijke zijgevel van de Nutsaal. Foto auteur.

Afbeelding 16. De Nutsaal gezien in de richting van het podium. Foto auteur.

gingen Artibus Sacrum ofwel de vroegere Eucheriuskapel van het vroegere Clarissenklooster op Westerstraat 128.¹⁶ Het bestuur van de muziekzaal gaf aan dat het Departement welkom was om van hun ruimere en gezelligere zaal gebruik te maken, die bovendien veel gemakkelijker was om in te spreken. Alleen 'de bediening en de leverantie van benodigdheden' moest het Departement zelf betalen. Voor grotere gezelschappen bood de zaal in het Zeekantoor kennelijk in die tijd nog onvoldoende ruimte.

Verbouwing tot concertzaal in 1860

In 1860 kreeg het oostelijke deel van het Zeekantoor er gebruikers bij.¹⁷ De gemeente kon de zaal van de gezamenlijke muziekverenigingen Artibus Sacrum goed gebruiken om twee scholen in te huisvesten. In dat jaar kocht de gemeente de zaal voor een billijke prijs en bood de muziekverenigingen tevens aan de Nutszaal in het Zeekantoor te verbouwen tot een nieuwe concertzaal en deze voor 100 gulden per jaar in gebruik aan hen af te staan. De kosten voor het onderhoud van de zaal zouden voor de gemeente blijven.

De gemeente sloot met oog op deze ruil op 27 juli met het Nut een nieuwe overeenkomst, die stelde dat het Nut geen bezwaar maakte tegen de voorgenomen verbouwing van het Zeekantoor en die bepaalde dat het Nut na de verbouwing het kosteloze gebruik ervan zou behouden. Net als voorheen zou de gemeente 'het recht hebben en behouden, om de in het Zeekantoor ter beschikking van het Departement gestelde lokalen ook zelf te mogen gebruiken, of in gebruik aan anderen te geven, of te verhuren, mits het Département daardoor in het minst niet worde belemmerd in zijne boven omschreven rechten van gebruik der gemelde lokalen, voor welke belemmering het gemeentebestuur van Enkhuizen altijd verplicht zal zijn het te vrijwaren.' Het Nut maakte zelf uitgebreide afspraken met de medegebruikers van de zaal, waardoor er tussen hen nooit onoverkomelijke problemen rezen.¹⁸

De Nutszaal onderging in 1860 inderdaad een ingrijpende verbouwing: twee lokalen, aangeduid als 'de zaal' en 'de stoof' werden samengevoegd tot één grote zaal. De gevel aan de achterzijde en het interieur van de zaal kregen een classicistische aankleding.

Het Nut krijgt het Zeekantoor in eigendom

In 1870 bleek het Zeekantoor dringend aan reparatie toe. De kosten daarvan kwamen ten laste van de gemeentelijke begroting. De gemeente erkende de noodzaak van de reparaties, maar besloot deze desalniettemin op een volgende begroting een plek te geven.¹⁹ Pas jaren later kwam de kwestie weer aan de orde: de burgemeester deelde de raad in april 1874 mee, dat de toestand van de secretarie dermate slecht was geworden, dat de meeste gebruikers er uit vrees voor instorting hun goederen uit hadden weggehaald.²⁰ Als noodmaatregelen besloot de raad alvast tot de sloop van een schoorsteen. Het probleem betrof een 'van jaar tot jaar erger wordende verzakking en scheuring' die gevaarlijke vormen begon aan te nemen.²¹ Na onderzoek bleek dat de kosten van een gedeeltelijke herstel 5.700 gulden en van een volledig herstel 10.000 gulden zouden bedragen. De raad koos voor de goedkope optie.²² Uiteindelijk werd het werk aangenomen voor 5.190 gulden.²³

Niet alle raadsleden konden er mee instemmen dat er zoveel geld besteed moest worden aan onderhoud voor een instelling waarvoor de gemeente op zich geen verantwoordelijkheid droeg. Het Nut en een aantal muzikale verenigingen, die voor een zeer kleine som gebruik maakten van de zaal, kregen zo onbedoeld gemeentesubsidie. Dit betrof een aanzienlijke uitgavepost die telkens weer op de begroting zou terugkeren, zonder dat er inkomsten tegenover stonden.²⁴ Met tussenpozen bleef het onderwerp de gemoederen bezig houden. Na lange discussies bood de gemeente de locatie en de tuin in 1883 te koop aan met handhaving van alle rechten van het Nut. Het ging daarbij om 'de Concertzaal, Secretarie, Koffie- en kleedkamer met den zich daar onder bevindende kelder alsmede zolder en dak voor zooverre die zich daarboven bevinden, benevens den tuin in eene rechte lyn van de gebouwen tot aan den dijk gemeten, publiek te verkoopen, zooals het daar is liggende met alle lusten en lasten, rechten en vermeende rechten.'²⁵ De gemeente aanvaardde het onderhandse bod van het Nut van 500 gulden en trok het besluit van de openbare verkoop in, zodat het Nut de lokalen in 1884 in volle eigendom verkreeg.²⁶ Het overige gedeelte van de tuin mocht het Nut huren voor een bedrag van 2,50 gulden, telkens voor een jaar. Mocht de gemeente de tuin nodig hebben voor uitbreiding van de Hoogere Burgerschool, kon de gemeente de huur opzeggen.²⁷

16 WA, 1757, Maatschappij tot Nut van't Algemeen, departement Enkhuizen, nr. 23. Stukken betreffende het mogelijke medegebruik van het gebouw 'Artibus Sacrum' van de gezamenlijke Enkhuizer muziekverenigingen, 1845.

17 Verslag van de gemeenteraad, EC, 15 april 1874.

18 WA, 1757 Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, departement Enkhuizen, 24, Stukken betreffende het gezamenlijke gebruik van het voormalige Zeekantoor door het Nutsdepartement en de verschillende Enkhuizer muziekverenigingen (Concordia, Concertvereniging Musica et Amicitia), 1875-1885.

19 EC, 3 november 1870.

20 EC, 8 april 1874.

21 EC, 15 maart 1874.

22 EC, 7 juni 1874.

23 EC, 12 augustus 1874.

24 EC, 3 november 1870. Zie ook: EC, 8 april 1874.

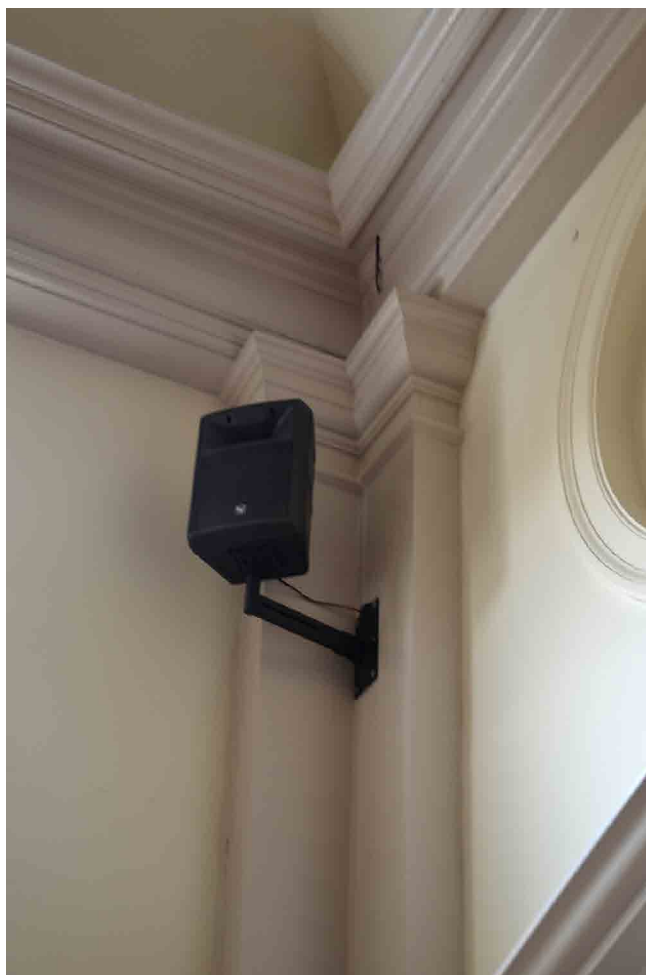
25 EC, 30 december 1883.

26 EC, 20 januari 1884.

27 EC, 23 januari 1884.

Boven: Afbeeldingen 17 en 18. De klassieke deuroplijsting en het beeld van Van Nieuwenhuyzen. Beneden: afbeeldingen 19 en 20. De zuidelijke binnenhoek van de zaal en de openingen in het gebogen plafond. Foto's auteur.

Nieuwbouw van de Nutsspaarbank en bouw nieuwe koffiekamer

In de loop van de twintigste eeuw onderging het nutscomplex verschillende kleinere en grotere verbouwingen. In 1925 vond er een kleine uitbreiding aan de achterzijde plaats, naast de eigenlijke zaal (afb. 7)²⁸ en in 1941 kwamen er twee vensters in de westelijke zijgevel.²⁹ Een substantiële ingreep betrof de volledige nieuwbouw van de Nutsspaarbank aan de Westerstraat in 1958 (afb. 10).³⁰ Tot die tijd bestond het bankgebouw uit twee gedeelten. Het linker beschikte over een gepleisterde gevel met precies dezelfde hoogte en opzet als die van de in 1900 gesloopte school, ook met de kap evenwijdig aan de straat (afb. 4 en 5). De school en dit deel van de bank maakten ooit deel uit van het gebouw van de Admiraliteit en de kern van dit gedeelte stamde waarschijnlijk nog uit de tijd van het Zuiderklooster. Bij de sloop, waartegen ook de Rijksdienst Monumentenzorg geen bezwaar aantekende, werd ook geen nader onderzoek verricht. Het rechter deel van het toenmalige bankgebouw stamde uit later tijd. Het dak er van zit ook lager. Het had die vorm in ieder geval al kort na 1900. Er was in 1900 sprake van een nieuwbouw van de bank en toen zou dit rechter deel tot stand gekomen kunnen zijn.. Het nieuwe gebouw uit 1958, een geslaagd ontwerp uit de periode van de weeropbouw, draagt een figuratief gevelreliëf met daarin de voornaamste doelstellingen van het Nut uitgebeeld in de vorm van Hermes als god van de handel, een bijenkorf en bijen als symbool van het sparen en verder vrouwen met bloemen, boeken en een muziekinstrument en rechtsonder nog een ram (afb. 10).

In 1976 verrees achter de zaal de huidige koffiekamer die met de entree aan de gevel uit 1860 werd verbonden, een eenvoudig bouwwerk naar ontwerp van architect D. Fledderus, die al eerder een kleine verbouwing aan het pand had uitgevoerd.³¹ De Rijksdienst Monumentenzorg gold dat de achtergevel zo weinig mogelijk aan het zicht onttrokken mocht worden. Aan dit 'essentiële uitgangspunt' achtte Gemeentewerken Enkhuizen voldaan, maar gezegd moet worden, dat de achtergevel uit 1860 vanaf de Patershof, mede ook nog door een latere verbouwing van de ingang, nauwelijks meer te zien valt (afb. 11).

Plattegrond van het complex

Geleidelijk aan is het aan de nutszaal grenzende complex zo vaak verbouwd en vernieuwd, dat de oorspronkelijke situatie er niet meer in is te herkennen. Op de bouwtekeningen van de verbouwingen komen plattegronden voor van het nutscomplex in 1925 en 1947, die nog een goede indruk geven van de oorspronkelijke indeling. Daarop is te zien dat de bibliotheek na 1925 nog een keer is verhuist (afb. 7).

De achtergevel van de Concertzaal

De achtergevel van de Nutszaal stond tot 1976 vrij (afb. 8). De gepleisterde gevel telt twee assen met op de uiteinden een naar voren stekende, geblokte liseen en in het midden een smallere liseen mat daarin door een groef aangegeven velden, die de horizontale driedeling van de gevel volgen. Beneden heeft de gevel aan weerszijden een dubbele deur. Daarboven bevindt zich binnen een vierkante spiegel een rondvenster. Daarboven zit een spiegel in de vorm van een liggende rechthoek met daarin een festoen met laurierbladeren en een strik. Een omgehoekt hoofdgestel sluit de gevel aan de bovenzijde af. Daarboven bevindt zich het afgewolfde, met pannen belegde dak.

Het interieur van de concertzaal

De rechthoekige zaal bestaat uit vijf vakken, geleed door Toscaanse pilasters over de hoogte van de wand met daarboven een omlopend hoofdgestel (afb. 13, 16). De cirkels bovenin de witgepleisterde vlakken tussen de pilasters zijn meestal blind. Die boven de ingangen en die aan de westkant, boven een lagere uitbouw bevatten een venster (afb. 12, 14, 15). Aan de noordkant sluit een vierkant, hoger toneel aan, waarvan de drie zijden eveneens voorzien zijn van een pilasterorde. In de cirkel in middelste as aan de oostzijde staat de portretbuste van Van Nieuwenhuyzen op een eenvoudige console (afb.17). De deuren aan weerszijden in de meest zuidelijke as vertonen een klassieke omlijsting met een driehoekig fronton (afb. 18). Het plafond heeft een segmentvormig dwarsdoorsnede en bevat op de middenas een aantal cirkels met omlijsting (afb. 20). De middelste bevat een metalen rooster met openingen en lijkt onderdeel te hebben gevormd van een ventilatiesysteem.

Aan de westzijde sluit op de drie noordelijkste assen een lagere uitbouw aan, die met de zaal in open verbinding staan (afb. 15). Een ijzeren balk die ondersteund wordt door ranke, gietijzeren zuilen, draagt de muur boven de opening.. De aanbouw lijkt later te zijn toegevoegd.

De zaal beschikt over een uitstekende akoestiek en zou zich uitstekend kunnen lenen voor kamermuziek en andere uitvoeringen met andere kleine ensembles.

28 WA, 1325_BD, Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1905-1979, nr. 1518, Enkhuizen, Westerstraat 127, Vernieuwen en vergroten gebouw, 27-3-1925.

29 WA, 1325_BD, Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1905-1979, nr. 1519, Enkhuizen, Westerstraat 127, Veranderen westgevel, 25-10-1941.

30 WA, 1325_BD, Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1905-1979, nr. 1520, Enkhuizen, Westerstraat 127, Gedeeltelijk vernieuwen spaarbank met woning en leesbibliotheek, 19-12-1958.

31 WA, 1325_BD, Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1905-1979, nr. 1521, Enkhuizen, Westerstraat 127, Verbouw pand, 25-2-1971, architect D. Fledderus; nr. 1522, Veranderen en vergroten bankgebouw, 14-12-1976, architect D. Fledderus.

Afbeelding 21. In de verzaagde, tot woning verbouwde kap lopen tal van grenen trekbalken.
Foto auteur.

Afbeelding 22. Restanten van de eiken kap,; een juk met een afgezaagde dekbalk met daarover in de lengterichting van de kap een eveneens eiken worm. Foto Auteur.

Restanten van een eiken kap

Van de kap valt momenteel weinig te zien, doordat er recentelijk een woning is aangebracht. Door de ruimte lopen bovenin grenen trek balken (afb. 21). Op enkele plaatsen zijn nog de restanten te zien van eiken jukken, die de kern moeten hebben gevormd van de oorspronkelijke kap (afb. 22). Deze jukken bestonden uit twee benen, een jukdebalk en aan weerszijden een korbeel. Het is onduidelijk bij welke gelegenheid deze historische kap, die uit het begin van de zeventiende eeuw kan dateren of zelfs ouder kan zijn geweest, is verminkt. De aanwezigheid van een woning in de kap is niet wenselijk, aangezien deze het gebruik van de bijzondere zaal voor culturele doeleinden zou kunnen belemmeren.

Conclusie

De vroegere Nutsaal heeft een geschiedenis die ten minste terug gaat tot de periode dat in het vroegere kloostercomplex de Admiraliteit huisvestte. Sinds 1801 was de zaal voornamelijk in gebruik door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. In 1860 vond een verbouwing plaats, waarbij de gemeente de zaal geschikt maakte voor muzikuitvoeringen, die er sindsdien gegeven werden door meerdere muziekverenigingen. Het Nut heeft de zaal al weer lang geleden verlaten, maar de architectuur uit 1860 is nog gaaf aanwezig. Het is een zeldzaam voorbeeld van een eenvoudige concertzaal uit deze periode en zou het verdienen als zodanig weer gebruikt te worden.

